

Õiguskantsler

Tanel Kiik
minister
Sotsiaalministeerium
info@sm.ee

Teie nr
Meie 03.07.2019 nr 6-8/190575/1903391

Alaealise nõusolek psühhiaatriliseks raviks

Austatud minister

Palun muuta [psühhiaatrilise abi seaduse](#) (PsAS) § 3 lõiget 2 osas, mis ei võimalda anda piisavalt küpsele ja kaalutusvõimelisele alla 18-aastasele noorele psühhiaatrilist abi ilma tema seadusliku esindaja nõusoleku või kohtu loata.

Kokkuvõte

Seadus ei võimalda praegu ühelgi juhul anda alaealisele vanema nõusolekuta psühhiaatrilist abi. Mõistagi tuleb reeglina vanemad kaasata, ent on erandeid, mil see ei teeni alaealise huve (laps on nt perevägivalda ohver) või ei ole võimalik (vanem on nt lahkunud välismaale). Neil juhtudel ei saa õigeaegselt aidata näiteks depressiooni, söömishäire või sõltuvuse käes kannatavat 17-aastast noort, kes on abi saamiseks ise psühhiaatri poole pöördunud, kelle abivajadus on meditsiiniliselt põhjendatud ja kes on psühhiaatri hinnangul nõusoleku andmiseks piisavalt küps.

Palun kaaluda PsAS §-i 3 muutmist selliselt, et piisavalt küpsel ja kaalutusvõimelisel alla 18-aastastel noorel endal oleks õigus anda teavitatud nõusolek psühhiaatrilise abi saamiseks. Samuti tuleb sädet täpsustada nii, et psühhiaatritele, lastele ja nende vanematele oleks üheselt selge ja arusaadav, kuidas toimitakse nende lastega, kes ei ole veel piisavalt küpsed, et anda psühhiaatrilise abi korraldamiseks teavitatud nõusolek.

Asjassepuutuvad sätted

PsAS § 3:

„§ 3. Psühhiaatrilise abi vabatahtlikkus

- (1) Psühhiaatrilist abi antakse vaba tahte avalduse alusel, st isiku soovil või teadval nõusolekul.
- (2) Piiratud teovõimega isikule antakse psühhiaatrilist abi tema seadusliku esindaja nõusolekul ja isiku enda tahte alusel niivõrd, kui võrd ta on võimeline sellekohast tahet avaldama. Seaduslik esindaja ei saa esindatava asemel avaldada tahet psühhiaatrilise abi osutamiseks.
- (3) Psüühikahäirega isiku ravi ilma tema enda teadva nõusolekuta on lubatud ainult käesoleva seaduse §-des 11 ja 17 sätestatud juhtudel. Sama kehtib piiratud teovõimega isikule psühhiaatrilise abi andmise ja tema ravi kohta, kui isik ise ei ole võimeline tahet avaldama või kui eestkostja abi või raviga ei nõustu.“

Õiguskantsleri Kantselei

Kohtu 8, 15193 TALLINN. Tel 693 8404. Faks 693 8401. info@oiguskantsler.ee www.oiguskantsler.ee

Probleemi kirjeldus

Psühhiaatrilise abi seaduse järgi on alla 18-aastase psühhiaatriliseks raviks alati vaja saada vanema nõusolek. PsAS § 3 lõikes 2 sätestatu takistab põhjendamatult kaalutlusvõimelisele alaealisele psühhiaatrilise abi andmist, piirates alaealise enesemääramisõigust (Eesti Vabariigi [põhiseaduse](#) (PS) § 19 lg 1). PsAS § 3 lõige 2 piirab ka alaealise õigust saada kvaliteetset arstiabi ebamõistliku viivitusega (PS § 28 lg 1). Halvemal juhul võib raviga viivitamine kaasa tuua haiguse süvenemise. Hilinenud ravi ei pruugi olla sama tulemuslik kui õigeaegne sekkumine.

Enamasti tulevad lapsed psühhiaatri vastuvõtule koos vanemaga. Sellisel juhul hindab psühhiaater ravi vajadust ning laps ja vanem annavad raviks nõusoleku ühiselt. Üha sagedamini pöörduvad aga teismelised noored psühhiaatri poole üksi, vanemaid kaasamata. Selliseid juhtumeid tuleb ainuüksi Põhja-Eesti Regionaalhaiglas ette iga kuu.

Mõistagi küsib psühhiaater alati põhjust, miks noor vanemaid kaasata ei soovi, ja selgitab, miks vanemate teavitamine on vajalik. Sageli õnnestub psühhiaatril veenda noort vanemaid ravi protsessi kaasama. Teinekord võib aga selguda, et vanemate teavitamine ei olegi lapse parimates huvides: näiteks juhul, kui laps on perevägivalda või väärkohtlemise ohver. Igal aastal tuleb ette ka juhtumeid, kus lapse vanemad või üks vanematest on kategooriliselt psühhiaatrilise abi vastu, hoolimata sellest, et noor ise soovib abi saada ja psühhiaatri hinnangul on ravi meditsiiniliselt põhjendatud. Sel juhul ei luba seadus noorele psühhiaatrilist abi anda. Erandina võib abi anda olukorras, kui on ohus alaealise enda või mõne teise inimese elu, tervis või julgeolek¹.

Seadus ei võimalda praegu vanema nõusolekuta psühhiaatrilist abi anda näiteks depressiooni, söömishäire või sõltuvuse käes kannatavale 17-aastasele noorele, kes on abi saamiseks ise psühhiaatri poole pöördunud. Erinevalt [võlaõigusseadusest](#) (VÕS), mis reguleerib teiste tervishoiuteenuste osutamist, ei võimalda psühhiaatrilise abi seadus arstil hinnata alaealise küpsust ega kaaluda, kas noor on piisavalt vastutustundeline, et anda ise raviks nõusolek. PsAS § 3 lõige 2 välistab eranditeta alla 18-aastase iseseisva otsustusõiguse.

Vanematel on oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused ning nad peavad ühist hooldusõigust teostades lapsega seotud olulistest küsimustest kokkuleppele jõudma². Seega peavad vanemad jõudma ühisele seisukohale ka alaealisele psühhiaatrilise ravi osutamises. Kui laps tuleb ravile ühe vanemaga, võib teise vanema nõusolekut eeldada, kuid kui teine vanem on teatanud, et ta raviga ei nõustu, ei saa raviga alustada enne, kui vanemad on kokkuleppele jõudnud või kohus andnud selles küsimuses otsustusõiguse ühele vanemale.³

¹ PsAS § 11 lg 1 järgi võetakse inimene tema enda või tema seadusliku esindaja nõusolekuta vältimatu psühhiaatrilise abi korras ravile haigla psühhiaatriaosakonda või jätkatakse ravi tema tahtest olenemata ainult järgmiste asjaolude koosinemise korral:

- 1) isikul on raske psüühikahäire, mis piirab tema võimet oma käitumisest aru saada või seda juhtida;
- 2) haiglaravita jätmisel ohustab isik psüühikahäire tõttu iseenda või teiste elu, tervist või julgeolekut;
- 3) muu psühhiaatriline abi ei ole küllaldane.

² [Perekonnaseaduse](#) (PKS) § 116 lg 1 järgi on vanematel oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused, kui seadusest ei tulene teisiti. PKS § 118 lg 1 järgi teostavad vanemad lapse suhtes ühist hooldusõigust ja täidavad hoolduskohustust omal vastutusel ja üksmeeles, pidades silmas lapse igakülgset heaolu. PKS § 119 lause 1 sätestab, et kui vanemad ei jõua ühist hooldusõigust teostades lapsele olulises asjas kokkuleppele, võib kohus vanema taotlusel anda selles asjas otsustusõiguse ühele vanemale.

³ Vt PKS § 119.

Kui psühhiaatril ei õnnestu vanematega ühendust saada või vähemalt üks vanematest raviga ei nõustu, võib psühhiaater sellest teavitada noore elukohajärgset lastekaitsetöötajat. Lastekaitsetöötaja peab hindama, kas noore heaolu on ohus, ja vajaduse korral pöörduma kohtu poole, et taotleda vanemate hooldusõiguse piiramist lapse terviseküsimumustes. Niisugune asjaajamine võtab aega, mistõttu pole võimalik vajaliku raviga otsekohe alustada.

Kui psühhiaatritel oleks samamoodi nagu teistel arstidel õigus hinnata, kas vastuvõtule tulnud noor inimene on piisavalt küps, et enda raviga seotud poolt- ja vastuargumente vastutustundlikult kaaluda, saaks paljudel juhtudel alustada raviga põhjendamatu viivitusega.

Enesemääramisõiguse ja terviseõiguse piirang

Riik peab looma toimiva tervishoiusüsteemi, mille kaudu saaks iga inimene haiguse või vigastuse korral ilma ebamõistliku viivitusega kvaliteetset terviseteenust (PS § 28 lg 1).⁴

Põhiseadus ja [inimõiguste ja biomeditsiini konventsiooni](#) (Oviedo konventsiooni) artikkel 5 näevad ette, et arstiabi andmisel tuleb lähtuda teavitatud nõusoleku põhimõttest. See tähendab, et üldjuhul peab inimene andma raviks oma nõusoleku. Õigus otsustada oma ravi üle on osa inimese enesemääramisõigusest (PS § 19 lg 1). Kui alaealine ei ole ise võimeline nõusolekut andma, võib ravi alustada ainult tema esindaja või seadusega ettenähtud isiku, asutuse või muu instantsi loal (Oviedo konventsiooni art 6). Mida vanem ja küpsem on laps, seda suurema kaaluga on tema arvamus.

Oviedo konventsiooni ja [ÜRO lapse õiguste konventsiooni](#) (LÕK) kohaselt tuleb hinnata alaealise kaalutusvõimet. Alaealise küpsuse hindamist eeldab ka põhiseadus, kuna sellest sõltub, mil määral noor inimene saab ise oma põhiõigusi teostada. Alaealise põhiõiguste teostamise ulatus on seda suurem, mida vanemaks ta saab.⁵ Kasvades ja küpsemaks saades saab laps teadlikumaks ka oma õigustest ja areneb tema võime oma õigusi realiseerida.⁶ Seetõttu peavad vanemad ja teised täiskasvanud pidevalt arvestama, mil määral nad last juhendavad ja suunavad.⁷ Kaalutusvõimelist alaealist ei tohi jätta ilma valikust, kas pärast kõikide poolt- ja vastuargumentide kaalumist psühhiaatrilist abi lubada või mitte. Kui psühhiaater leiab, et alaealine on võimeline andma psühhiaatriliseks raviks teavitatud nõusoleku⁸, ei ole põhjendatud nõuda veel vanema või mõne muu täiskasvanu nõusolekut.

Õigusselgus

PsAS § 3 lõige 2 näeb ette, et alaealise psühhiaatriliseks raviks on vaja peale tema seadusliku esindaja nõusoleku ka alaealise enda tahet niivõrd, kuivõrd ta on võimeline seda avaldama.

⁴ Henberg, A.; Muller, K. Põhiseaduse § 28 kommentaar, [komm 11](#). – Ü. Madise jt (toim).

Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. väljaanne. Tallinn: Juura, 2017.

⁵ Ernits, M. Põhiseaduse § 9 kommentaar, [komm 14](#). – Ü. Madise jt (toim).

Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. väljaanne. Tallinn: Juura, 2017.

⁶ Committee on the Rights of the Child, [General Comment No. 4 \(2003\), CRC/GC/2003/4](#), lk 1 ja 7.

⁷ Committee on the Rights of the Child, [General Comment No. 7 \(2005\), CRC/C/GC/7Rev.1](#), lk 17.

R. Hodgkin ja P. Newell. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. UNICEF, 2007, lk 78.

⁸ Teavitatud nõusolek hõlmab VÕS § 766 lg-te 1 ja 3 järgi tervishoiuteenuse osutaja kohustusi patsiendi teavitamisel seoses osutatava tervishoiuteenusega (nt ohud, tagajärjed, alternatiivid) ning patsiendi vastavaid õigusi (nt õigus nõusolek tagasi võtta).

Paraku ei ole üheselt selge, mida see tingimus tähendab. PsAS § 3 lõige 2 järgi ei saa alaealised ise ühelgi juhul psühhiaatriliseks raviks teavitatud nõusolekut anda. Samas on Riigikogu pannud psühhiaatritele kohustuse hinnata, kuivõrd on laps võimeline avaldama tahet psühhiaatrilise abi osutamiseks. Seaduseelnõu seletuskirjast ega Riigikogu veebilehel kättesaadavatest menetlusmaterjalidest ei selgu, mille poolest erineb võime anda teavitatud nõusolek psühhiaatrilise abi osutamiseks võimest avaldada tahet psühhiaatrilise abi osutamiseks.

Küsimus on oluline, kuna alaealisele, kes on võimeline tahet avaldama, saab psühhiaatrilist abi osutada üksnes juhul, kui sellega on nõus tema seaduslik esindaja ja ka alaealine ise on väljendanud tahet abi saada. Seaduslik esindaja ei saa esindatava asemel avaldada tahet psühhiaatrilise abi osutamiseks (PsAS § 3 lg 2 lause 2).

Olukorra teeb veel segasemaks PsAS § 3 lõige 3 lause 2, mille järgi juhul, kui inimene ise ei ole võimeline tahet avaldama või kui eestkostja abi või raviga ei nõustu, on alaealise psühhiaatriline ravi lubatud ainult tahtest olenematut ravi või sundravi reguleerivate sätete⁹ alusel. Jääb arusaamatuks, kas Riigikogu soovis, et neid väikelapsi ja intellektihäirega alaealisi, kes ei ole ise võimelised tahet avaldama, saaks ravida üksnes tahtest olenematu ravi sätete alusel. Sätteid grammatiliselt tõlgendades võib jõuda just sellise ebamõistliku tulemuseni.

Võib siiski eeldada, et Riigikogu soovis PsAS § 3 lõigetega 1–3 kehtestada tingimuse, et alaealise psühhiaatriliseks raviks on vaja vanema teavitatud nõusolekut ja seda, et alaealine, kellele on tema vanust ja arengutaset arvestades selgitatud raviga kaasnevat, soostub ravile minema. Väikelapse ravimiseks annab nõusoleku vanem, kes aitab last ka raviks ette valmistada ning viibib vajaduse korral koos lapsega haiglas.

PsAS § 3 lõiked 1–3 ei ole sõnastatud piisavalt selgelt ja arusaadavalt, et psühhiaatritel, lastel ja nende vanematel oleks selge, kuidas hinnata alaealise võimet avaldada tahet ravi saada.

Võimalik lahendus

Üheks lahenduseks on lähtuda alaealisele psühhiaatrilise abi andmisel võlaõigusseadusest. VÕS § 766 lõike 4 järgi osutatakse piiratud teovõimega patsiendile tervishoiuteenust patsiendi teavitatud nõusoleku alusel niivõrd, kuivõrd patsient on võimeline poolt- ja vastuväiteid vastutustundeliselt kaaluma. Seega ei ole alaealise õigus anda teavitatud nõusolek seatud sõltuvusse konkreetsest vanusepiirist, vaid lähtutakse alaealise kaalutlusvõimest. Arst hindab lapse kaalutlusvõimet iga tervishoiuteenuse puhul eraldi.

Kui laps on kaalutlusvõimeline, annab raviks või protseduuri tegemiseks nõusoleku tema ise. Sellisel juhul ei saa vanem teha lapse eest tema tervist ja ravi puudutavat otsust. Kui laps ei ole tervishoiutöötaja hinnangul kaalutlusvõimeline, annab raviks või protseduuri tegemiseks nõusoleku lapse seaduslik esindaja.

Ka siis, kui laps ei ole kaalutlusvõimeline, tuleb ta kaasata otsustamisse ja aruteludesse nii palju kui võimalik. Samuti on igal juhul oluline saada raviks lapse heakskiit. Psühhiaatrite praktika kinnitab, et last on enamasti võimalik protseduuri või ravi vajalikkuses veenda. Oluline on laps ette valmistada ja anda talle piisavalt aega otsustada. Lapse ettevalmistamisel ja veenmisel on oluline roll ka vanematel.

⁹ PsAS §-d 11 ja 17.

Kui alaealine ei ole võimeline üldse tahtet avaldama või keeldub psühhiaatrilisest abist, aga tema enda või mõne teise inimese elu, tervis või julgeolek on ohus, saab arst alaealist ravida [tahtest olenematut ravi reguleerivate sätete](#) alusel (PsAS § 3 lg 2 ja lg 3). Arsti otsuse alusel võib tahtest olenematut ravi kohaldada 48 tunni jooksul. (PsAS § 11 lg 4). Kauem kui 48 tundi võib tahtest olenematut ravi kohaldada üksnes kohtumääruse alusel. Ei ole teada juhtumeid, kus kohtunik oleks keeldunud rahuldumast põhjendatud taotlust rakendada ennast või teisi ohustava psüühikahäirega alaealise suhtes tahtest olenematut ravi.

Kirjeldatud lahendus lähtub tänapäevasest lapse õiguste käsitlesest, järgib lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtet ja lapse arenevate võimete kontseptsiooni¹⁰.

Rahvusvahelisest õigusest ei tulene ühtegi takistust, miks ei võiks alaealistele psühhiaatrilise abi andmisel lähtuda VÕS §-s 766 sätestatud põhimõtetest. Vastupidi, mitmetes Euroopa riikides tuleb psühhiaatrilise abi andmisel hinnata alaealise kaalutlusvõimet.¹¹ Ka [Euroopa lasteombudsmanide võrgustik](#) (ENOC) on rõhutanud, et piisavalt küpsel ja kaalutlusvõimelisel alaealisel on õigus anda psühhiaatriliseks raviks teavitatud nõusolek¹². Samuti on ENOC seisukohal, et seadusliku esindaja nõusoleku nõue ei tohi takistada alaealisele vajaliku psühhiaatrilise abi andmist.¹³

Privaatsus

Kaalutlusvõimelisele alaealisele peab olema tagatud ka privaatsus. Igaühel on õigus nõuda, et teavet tema tervise kohta käsitletaks eraelu puutumatus põhimõtet järgides.¹⁴ Arsti ja patsiendi suhetes on privaatsusel eriline tähendus lähtuvalt tervishoiuteenuse osutamise konfidentsiaalsuse põhimõttest.¹⁵ Kui alaealisele osutatakse tervishoiuteenust tema teavitatud nõusolekul, siis kehtib patsiendi usalduse kaitse ka tema seadusliku esindaja kohta, nii et seaduslikul esindajal ei ole alati õigust saada arstilt teavet lapsele tervishoiuteenuse osutamise kohta.¹⁶ Mõistagi kaasatakse vanemad raviprotsessi enamasti alaealise enda soovil. Ka kaalutlusvõimelisele noorele selgitavad arstid tavaliselt vanemate teavitamise vajalikkust. VÕS § 768 lõige 2 lubab saladuse hoidmise kohustusest mõistlikult ka kõrvale kalduda, kui vastasel korral võiks patsient oluliselt kahjustada ennast või teisi inimesi. Seega on tõenäoline, et kaalutlusvõimelised alaealised kasutavad võimalust hoida psühhiaatrilise abi saamist vanema eest saladuses üksnes erandlikes olukordades: eelkõige siis, kui laps on perevägivalda või väärkohtlemise ohver või kui vanemal endal on vaimse tervise probleemid, mistõttu ei oleks vanema kaasamine lapse parimates huvides.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Ülle Madise

Andres Aru 693 8433 Andres.Aru@oiguskantsler.ee

¹⁰ Lapse arenevate võimete kontseptsioon on üks LÕK olulisemaid printsiipe, mis piirab muu hulgas vanemate õigust last suunata ja lapsesse puutuvaid küsimusi otsustada. Vt LÕK art-d 5 ja 14.

¹¹ Vt kaalutlusvõime hindamise kohta nt [Inglismaa](#) ja [Iirimaa](#) juhendmaterjale.

¹² Vt [Euroopa lasteombudsmanide võrgustiku seisukohta](#) p 2 a, b ja c.

¹³ Samas, p 2 e.

¹⁴ Inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon, art 10 lg 1.

¹⁵ Vt nt Euroopa Inimõiguste Kohtu 25.02.1997 otsust Z. vs Soome, p 95, [otsetee](#).

¹⁶ Teismelistel, keda võib pidada piisavalt küpseks, et saada nõustamist ilma vanema või muu isiku juuresolekuta, on õigus privaatsusele ja nad võivad nõuda konfidentsiaalsust ka teenuse osutamisel. Lapse õiguste komitee. [Lapse õiguste konventsiooni üldkommentaari nr 4 \(2003\)](#). Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child, p 11, lisaks vt p-d 32–33.